

*І.Б. Чичкало-Кондрацька, д.е.н., професор, завідувач
кафедри міжнародної економіки та маркетингу
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка*

ТЕНДЕНЦІ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Розглянуто динаміку та географічну структуру міжнародної торгівлі об'єктами інтелектуальної власності. Виявлено тенденції зміни інвестиційних пріоритетів компаній у сфері інтелектуальної власності за галузевою ознакою. Проаналізовано показники виробництва та експорту об'єктів інтелектуальної власності у розрізі країн.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, світовий ринок інтелектуальної власності, міжнародна торгівля, патенти, ліцензії, технології.*

Вступ. Інтелектуальна власність формує прогрес людства, а сукупність національних можливостей у різних галузях створюють світову економіку сфери інтелектуальних послуг, функціонування якої визначається специфікою її продукції, умовами виробництва, обміну і споживання. У сучасному світі значимість нематеріальних активів і найважливішої їх складової частини – інтелектуальної власності – безперервно зростає. Багато дослідників вважають це наслідком тієї обставини, що в сучасній світовій економіці підвищується роль інновацій у порівнянні з роллю виробництва – поряд із землею, працею і капіталом.

Торгівля об'єктами інтелектуальної власності розвивається швидкими темпами та приносить значні прибутки провідним компаніям та країнам світу. Однією з умов зростання міжнародної торгівлі об'єктами інтелектуальної власності є наявність ефективної системи регулювання торговельних відносин у галузі операцій з інтелектуальною власністю і, перш за все, забезпечення її охорони.

Визначення пріоритетних напрямів розвитку торгівлі об'єктами інтелектуальної власності та подальше формування ринку інтелектуальної власності, збільшення частки України у міжнародній торгівлі об'єктами інтелектуальної власності має стати важливою складовою сучасної стратегії інноваційного розвитку економіки України. Розвиток торгівлі об'єктами інтелектуальної власності потребує системи управління інтелектуальною власністю, тобто розробки та реалізації стратегії захисту інтелектуальної власності. Виходячи із міжнародного досвіду, виникає потреба в розумінні значення та місця ролі інтелектуальної власності як економічного об'єкта, а також аналізу особливостей створення ринку інтелектуальної власності.

Економічні аспекти розвитку системи торгівлі об'єктами інтелектуальної власності та визначення ролі формування ринку інтелектуальної власності в економіці країни розглянуто в працях сучасних зарубіжних економістів Д. Белла, Е. Брукінга, Л. Едвінсона, В. Зінова, К. Ідріса, В. Іноземцева, Г. Друкера, В. Калятін, С. Клімова, Д. Клейна, Б. Леонтєва, Ф. Ліхтенберга, Т. Стюарта та ін. Вагомий внесок у розвиток концепції інтелектуальної власності в умовах глобалізації, висвітлення її ролі в інтенсифікації інноваційних процесів зробили вітчизняні вчені О. Білорус, О. Бутнік-Сіверський, А. Гальчинський, Б. Губський, С. Довгий, В. Дроб'язко, Р. Дроб'язко, І. Комаров, Д. Кучеров, П. Крайнєв, О. Мельник, М. Паладій, О. Святоцький, Л. Федулова, П. Цибульов та ін.

Основна частина. У світі діють понад 4 млн. патентів, щороку подається понад 700 тис. заявок на патентування, міжнародний ринок ліцензій оцінюється експертами у 73 млрд. дол. США щорічно [1]. Обсяг світової торгівлі ліцензіями на об'єкти інтелектуальної власності збільшується щорічно на 12 %, у той час як темпи зростання

світового промислового виробництва не перевищують 2,5 – 3 % на рік [5]. Географічна структура міжнародної торгівлі ОІВ у 2012 році за даними ООН зображена на рис. 1.

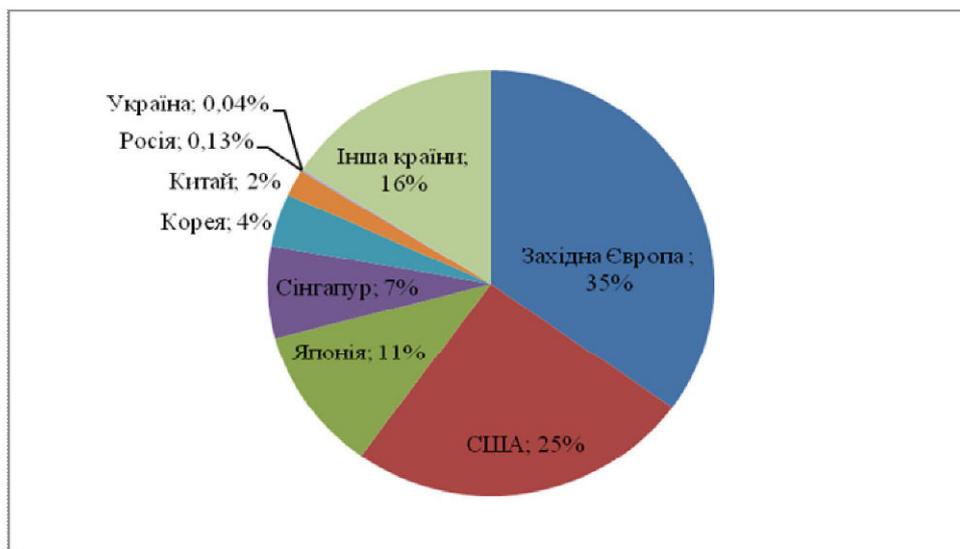

Рис. 1. Географічна структура міжнародної торгівлі об'єктами інтелектуальної власності у 2012 р. за країнами, % [8]

За оцінками Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), хоча нові економіки, що швидко розвиваються, застосовують патентну систему дедалі активніше, використання цієї системи занадто сконцентровано і, зокрема, на 5 % відомств (відомства США, Японії, Китаю, Республіки Корея і Європейське патентне відомство) припадає 75 % патентних заявок і 74 % патентів, виданих у всьому світі [10].

Згідно з міжнародною базою ВОІВ, основними країнами, які здійснюють торгівлю об'єктами інтелектуальної власності протягом 2007 – 2013 років, були США, Японія, Китай та Німеччина. У 2013 році загальна кількість міжнародних патентних заявок, поданих відповідно до Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про міжнародну патентну кооперацію (РСТ) становила 205 300 заявки, тобто зросла на 5,1 % у порівнянні з попереднім роком (1953212 в 2012 році). Найбільше зростання було відзначено у Китаї (+ 15,6 %), США (+10,8 %) і Швеції (+10,4 %), такий ріст частково компенсував нестійкі показники в європейських країнах. Загальна кількість заявок, опублікованих у 2013 році, перевищила 200 тис., причому практично половина з них – 49,2 % – припали на США і Японію. Саме ці дві країни лідирують у списку країн, де було опубліковано найбільше заявок. США має 57,3 тисяч заявок, Японія – майже 44 тисячі. Китай торік піднявся на третю сходинку з 21,5 тис. заявок і відсунув на четверту позицію Німеччину (майже 18 тис. заявок). У першу десятку входять також Південна Корея, Франція, Великобританія, Швейцарія, Нідерланди і Швеція.

Огляд аналітичних досліджень фахівців та аналіз міжнародної статистики дозволяють виявити певні тенденції у сфері інвестиційних пріоритетів компаній за галузевою ознакою. На міжнародному ринку зберігається негативна подача заявок по процедурі РСТ за галузевою ознакою, проте є і позитивні тенденції, в тих галузях, які є найбільш привабливими та перспективними для інвестицій. У 2012 році зафіксовано найбільший приріст (– 8,25 %) опублікованих заявок у сфері цифрового зв'язку; 13,46% – у класі комп'ютерна техніка; 6,21 % – у класі медична техніка.

У галузі комп'ютерної техніки світове виробництво та збут об'єктів інтелектуальної власності монополізовано такими країнами, як США, Китай, Японія, Тайвань (74,6 %). У фармацевтичній галузі першість належить США та Японії. У світовому експорті об'єктів інтелектуальної власності (технології) значна частка (19,9%) належить чотирьом

європейським країнам (Франція, Німеччина, Великобританія, Італія), це більше, ніж у США та майже втричі більше за Японію. В авіакосмічній галузі Європейське космічне агентство володіє понад 41 % експортного ринку, США – 35 %, у галузі комп'ютерної техніки – 14,3 % та 12,7 % відповідно, телекомунікаційному обладнанні – 14 % та 15 % [10]. Безперечне лідерство в торгівлі ОІВ посідають країни світової тріади, які лідирують за індексом патентної активності за усіма найпередовішими сферами технологій.

Що стосується інших показників технологічного розвитку, то американським компаніям і приватним особам у 2012 р. належало 21,5 % зареєстрованих у Європейському патентному відомстві патентів, японським – 18,8 %, а німецьким, французьким, швейцарським та італійським – 21,9 %, 7,7 %, 4,1 % та 3,4 % відповідно. Ці ж держави володіють на сьогодні майже 85 % зареєстрованих у світі патентів у сфері нано- та біотехнологій, тобто тих галузей, які є ядром шостого високотехнологічного укладу, а відтак визначатимуть «картину» міжнародної конкурентоспроможності країн на найближчі десятиліття.

Глобалізація торговельно-економічних відносин та зростання конкурентної цінності товарних знаків поширюють обсяги торгівлі об'єктами інтелектуальної власності, що, у свою чергу, сприяє інтенсифікації процесів міжнародної реєстрації засобів індивідуалізації. Сьогодні у світі зареєстровано 25 млн. товарних знаків і це число зростає щороку на мільйон [2].

Наведені дані свідчать про істотне зростання числа міжнародних заявок на реєстрацію товарних знаків, країнами походження яких є: Китай (115 %), Австралія (100,9 %), Республіка Корея (86,8 %), Болгарія (82,5 %), Японія (75,6%), Словенія (64,8%), Латвія (62,5 %), Угорщина (47,4 %), Австрія (38,6 %), Туреччина (36,4 %), Великобританія (36,1 %), Італія (30,5 %), Норвегія (29,8 %), Словаччина (27,7 %), Сінгапур (25,7 %), Чеська Республіка (24,7 %), Швеція (24,3 %), Данія (17,9 %) і Хорватія (15,4 %) у 2011 році. Ці міжнародні реєстрації були еквівалентом близько 5 млн. національних реєстрацій з урахуванням того, що в середньому дія кожної міжнародної реєстрації поширюється на 12 зазначених країн. У 2013 р. число міжнародних заявок на товарні знаки, поданих в рамках Мадридської системи, зросло на 6,4 % порівняно з 2012 р. і склало 46 829 заявок, що є найвищим показником за всю історію. На частку США припадає 21,8 % загальних темпів зростання. Німеччина з 6822 заявками залишається лідером за кількістю поданих міжнародних заявок в рамках Мадридської системи, випереджаючи США (6043) і Францію (4239).

Конкурентна боротьба в міжнародній торгівлі посилилася і між транснаціональними компаніями. У 2013 році верхній рядок у списку заявок по процедурі РСТ зберегла за собою японська компанія «Panasonic Corporation», друге місце займає китайський телекомунікаційний гігант «ZTE Corporation» і третє – американська компанія «Huawei Technologies, Co.».

Японська компанія «Panasonic Corporation», маючи у своєму активі 2881 опубліковану заявку за процедурою РСТ, здобула перевагу над «ZTE Corporation» (Китай) (2309) і вийшла в лідери за кількістю заявок в 2013 р. «ZTE Corporation» утримувала провідні позиції в 2011 і 2012 рр., раніше, в 2009 і 2010 рр., перше місце в цьому списку належало «Panasonic Corporation». Ще два заявника, на рахунок яких більше 2 тис. опублікованих заявок РСТ в 2013 р., – «Huawei Technologies, Co.» (Китай, 2094) і «Qualcomm Incorporated» (США, 2036). Серед 50 провідних заявників найвищі темпи зростання за кількістю поданих заявок РСТ показала американська компанія «Intel Corporation» (+1212), а саме значне зниження – «ZTE Corporation» (-1597).

Серед 15 компаній-лідерів у даному рейтингу 33,3 % складають японські компанії – їм належить 33,7 % всіх заявок, що враховуються у даному рейтингу; 20 % – компанії Китаю (15,6 % заявок) та 6,8 % – німецькі компанії (18 % заявок). Слід зазначити, що

фінансова криза внесла певні зміни у розподілі компаній-лідерів: європейські компанії значно погіршили свої позиції у рейтингу, а компанії Японії та США, навпаки, демонструють позитивні тенденції на ринку інтелектуальної власності.

Якщо розглядати патентну діяльність компанії «Panasonic» з точки зору розподілу за технологічними сферами, то найбільше число заявок РСТ припадає на напівпровідникові прилади, далі йдуть такі сфери, як технології, пов'язані з телемовленням, та акумуляторні батареї для перетворення хімічної енергії в електричну. «ZTE Corporation» і Huawei Technologies, Co.» діють найбільш активно в сфері цифрового зв'язку і комп'ютерних технологій. Обидві компанії подали найбільше число заявок щодо технологій, пов'язаних з бездротовими мережами зв'язку; другою за популярністю сферою стала передача цифрової інформації та обробка цифрових даних.

Простежується тенденція до концентрації тріадних патентів за такими країнами як ЄС, США та Японія. Їх часта становила у 2012 році 36 %, 25 %, 35 % відповідно. Також спостерігається поступове розширення кола країн-власників дорогих патентів, частка яких зростає з 5 % у 2009 році до 8 % у 2012 році [8].

Інтенсивний розвиток ринку інтелектуальної власності спричинений діями різноманітних корпорацій. Головні суб'єкти ринку, наприклад ТНК та ТНБ, за різними оцінками володіють майже 90 % усіх патентів. Відповідна монополізація ринку простежується ще з 2002 року [7].

Нині продавцями об'єктів інтелектуальної власності є понад 40 країн, а покупцями – більш як 70 країн. Основними учасниками міжнародної торгівлі продуктами інтелектуальної власності залишаються економічно розвинуті країни, на які припадає близько 96 % усіх надходжень від продажу, а на частку Західної Європи 73 % [1]. Обсяги виробництва об'єктів інтелектуальної власності у 2013 році становили близько 4,5 трлн. дол. США, з яких експортувалося більше половини (рис. 2).

У більшості країн відбулося зростання частки експорту об'єктів інтелектуальної власності у обсязі виробництва у 2012 році. Найбільше зростання частки експорту відбулось у таких країнах як: Китай (+5,64 %), Нідерланди (+5,39 %), Німеччина (+4,38%) та Фінляндія (+2,57 %). Найбільше скорочення частки експорту об'єктів інтелектуальної власності у 2012 році порівняно з 2011 роком відбулось у Мальті та Норвегії на 3,06 % та 2,77 % відповідно.

Зокрема, в експорті об'єктів інтелектуальної власності найвищий темп зростання мала фармацевтична промисловість, обсяг якої у 2000 р. становив 75,4 млрд. дол. США, а в 2011 р. – 409,8 млрд. дол. США [6].

Найменші темпи зростання притаманні експорту авіаційно-космічної та комп'ютерної сфер. Їхній обсяг зріс з 82,5 млрд. дол. США та 280,1 млрд. дол. США у 2000 році до 280 млрд. дол. США та 559,1 млрд. дол. США у 2012 році.

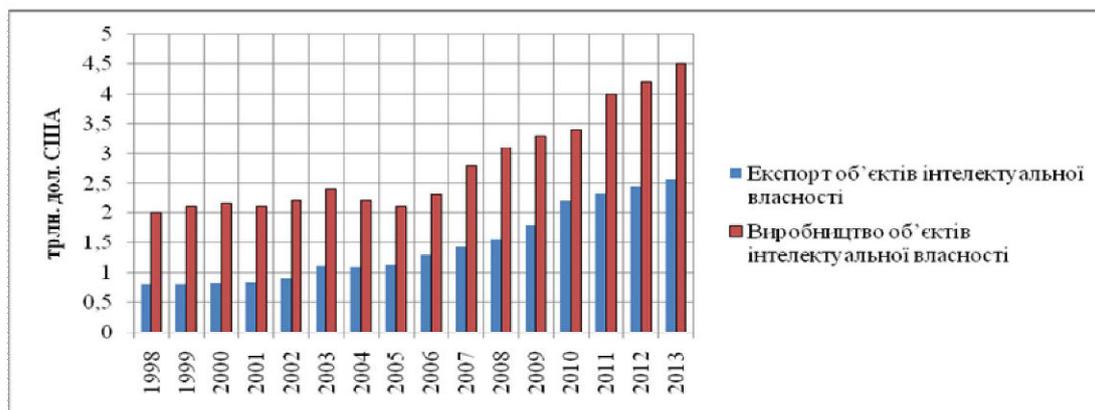

Рис. 2. Виробництво та експорт об'єктів інтелектуальної власності у 1998 – 2013 рр. [9]

За даними Світового банку торгівля ліцензіями зросла у понад 3 рази за 2005 – 2011 рр. і принесла прибуток розміром 180,56 млрд. дол. США у 2011 році.

Здійснивши аналіз динаміки світових показників торгівлі, слід підкреслити, що зміна надлишку платіжного балансу за статтею роялті та ліцензійних платежів розміром у 1,19 млрд. дол. США на його дефіцит розміром у 4,26 млрд. дол. США свідчить про розвиток як позитивних, так і негативних тенденцій. По-перше, у ліцензійну торгівлю все більше залучаються фірми-посередники, які, не створюючи об'єкти інтелектуальної власності, сприяють її швидкій комерціалізації. По-друге, країни накопичують технології, по-третє, країни-інноватори почали проводити НДДКР не з метою упровадження їх результатів у виробництво, а для продажу патентів менш розвиненим країнам.

Поступове зростання обсягів профіциту платіжного балансу роялті та ліцензійних платежів таких країн, як США, Японія, Франція, Швеція, Англія та Нідерланди, свідчать саме про останню ситуацію. Так, для Японії, Франції та Нідерландів експорт ліцензій забезпечив надходження розміром 25,7 млрд. дол. США, 10,27 млрд. дол. США та 4,87 млрд. дол. США відповідно у 2011 році. При цьому експорт роялті та ліцензійних платежів покривав імпорту, частка якого не перевищувала 72 % надходжень, а в грошовому еквіваленті становив 18,31 млрд. дол. США, 4,92 млрд. дол. США та 3,53 млрд. дол. США для відповідних країн [4].

Найбільшим експортером роялті та ліцензійних платежів залишається США, чий експорт у 2011 році сягнув 91,6 млрд. дол. США або 0,6 % від обсягу ВВП; 16,8 % від експорту усіх послуг, 5 % – загального експорту та понад 50 % світових надходжень від торгівлі ліцензіями. Таким чином, чистими експортерами ліцензійних платежів та роялті є США, Японія, Франція, Нідерланди та Китай. Провідну роль в імпорті ліцензій відіграють країни ЄС (81,29 млрд. дол. США), Сінгапур (9,15 млрд. дол. США), Канада (8,77 млрд. дол. США). Виплати цих країн становили близько 60 % світових ліцензійних платежів та роялті або 109,52 млрд. дол. США. Серед країн ЄС найбільш залежними від імпорту є Ірландія та Німеччина. На їх частку у платежах припадає понад 50 % ліцензійних платежів ЄС або 30,08 млрд. дол. США та 11,96 млрд. дол. США відповідно [3].

Вищенаведене дозволяє констатувати, що основними тенденціями та особливостями розвитку міжнародної торгівлі об'єктами інтелектуальної власності є: зростання та динамізація торгівлі роялті та ліцензійними послугами; значне підвищення витрат на придбання ліцензій; концентрація ліцензійної торгівлі в економічно розвинених країнах та наукомістких галузях виробництва, поява нових потужних суб'єктів з країн ЄС (Італія, Франція) та Азії (Китай, Корея); високий рівень монополізації, який віддзеркалює прагнення ТНК до довгострокового закріплення на ринках за допомогою іноземного патентування, що створює умови для стабілізації експорту товарів та формування попиту на ліцензії; зростання комерційного інтересу до товарних знаків та інших засобів індивідуалізації, про що свідчить різке збільшення їх реєстрації, а також збільшення кількості та питомої ваги заявок з таких країн, як Китай, Австралія, Корея, Болгарія.

Література

1. Невінчаний І.С. Світовий ринок об'єктів інтелектуальної власності / І.С. Невінчаний // Вісник Дніпропетровського університету. Економіка. – 2009. – № 3(2). – С. 178 – 184.
2. Олейников А. Развитие мирового высокотехнологического рынка и пути увеличения присутствия Украины на нем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inventure.com.ua/velicheniya-prisutstviya-ukrainu-na-nem>.
3. Столярчук В. М. Світові центри виробництва продуктів інтелектуальної власності: репозиціонування в глобальному конкурентному середовищі / В.М. Столярчук // Формування ринкової економіки. – 2009. – Вип. 21. – С. 149 – 157.
4. Федулова Л.І. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного

розвитку України: [монографія] / Л.І. Федулова, Ю.М. Бажал, В.Л. Осецький. – К.: НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. 2011. – 655 с.

5. Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>.

6. *International property right index: report 2012* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.internationalpropertyrightsindex.com.

7. *The Pharmaceutical Research and Manufacturers of America* [Electronic resource]. – Available from: <http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/120786>

8. *The Trade Brief / World Trade Indicators 2011/12* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/>.

9. *The World Trade Organization* [ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wto.org>.

10. *The World Intellectual Property Organization* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int>.